

15 lat działalności Biura Lustracyjnego Instytutu Pamięci Narodowej – Komisji Ścigania Zbrodni przeciwko Narodowi Polskiemu

DOI:10.53024/2.2.46.2022

ANDRZEJ GOLEC*

STRESZCZENIE

Artykuł ma na celu przybliżenie i próbę podsumowania działalności Biura Lustracyjnego Instytutu Pamięci Narodowej od początku jego działalności, tj. od 15 marca 2007 r. Tematyka lustracji od zarania odzyskania przez Polskę suwerenności i kreowania nowej, postkomunistycznej rzeczywistości budziła i, jak się zdaje, po 30 latach nadal budzi wiele kontrowersji i nieudomówień. Osoby zainteresowane mogą znaleźć publikacje, artykuły i polemiki dotyczące tej tematyki czy też do niej zbliżone (D. Koczwańska-Kalita, *(Nie)chciane dziecko III RP. Instytut Pamięci Narodowej 2000-2010*, Kraków 2015, s. 326-345; J. Woleński, *Lustracja jako zwierciadło*, Kraków 2007; P. Grzelak, *Wojna o lustrację*, Warszawa 2005; A. Dudek, *Reglamentowana rewolucja. Rozkład dyktatury komunistycznej w Polsce 1988-1990*, wyd. 2, Warszawa 2004; *idem*, *Historia polityczna Polski 1989-2015*, Kraków 2016).

W odniesieniu do aparatu bezpieczeństwa warto wskazać na takie wydawnictwa źródłowe, jak: *Aparat bezpieczeństwa w latach 1944-1956. Taktyka, strategia, metody*, cz. 1: *Lata 1945-1947*, oprac. A. Paczkowski, Warszawa 1994; *Aparat bezpieczeństwa w latach 1944-1956. Taktyka, strategia, metody*, cz. 2: *Lata 1948-1949*, oprac. A. Paczkowski, Warszawa 1996; *Aparat bezpieczeństwa w Polsce w latach 1950-1952. Taktyka, strategia, metody*, oprac. A. Dudek, A. Paczkowski, Warszawa 2000; „*Bijące serce partii*”, t. 1: *1945-1947*, oprac. A.K. Kunert, R.E. Stolarski, Warszawa 2001; *Rok pierwszy. Powstanie i działalność Aparatu Bezpieczeństwa Publicznego na Lubelszczyźnie (lipiec 1944 – czerwiec 1945)*, wybór i oprac. L. Pietrzak, S. Poleszak, R. Wnuk, M. Zajączkowski, Warszawa 2004. Z opracowań, które

---

* Andrzej Golec, prokurator Biura Lustracyjnego Instytutu Pamięci Narodowej, w latach 2007-2016 naczelnik Oddziałowego Biura Lustracyjnego IPN w Gdańsku.

ukazały się po 1989 r., warto wymienić: H. Dominiczak, *Organy bezpieczeństwa PRL 1944-1990. Rozwój i działalność w świetle dokumentów MSW*, Warszawa 1997; *idem*, *Organy bezpieczeństwa PRL w walce z Kościołem katolickim 1944-1990*, Warszawa 2000; *Aparat bezpieczeństwa w Polsce. Kadra kierownicza*, t. 1: 1944-1956, red. K. Szwaagrzyk, Warszawa 2005; „Zwyczajny” resort. *Studia o aparacie bezpieczeństwa 1944-1956*, K. Krajewski, T. Łabuszewski (red.), Warszawa 2005; *Departament X MBP. Wzorce – struktury – działanie*, K. Rokicki (red.), Warszawa 2007; *Czekiści. Organy bezpieczeństwa w europejskich krajach bloku sowieckiego 1944-1989*, K. Persak, Ł. Kamiński (red.), Warszawa 2010. Spośród opracowań popularnonaukowych warto zwrócić uwagę na książkę R. Terleckiego *Miecz i tarcza komunizmu. Historia aparatu bezpieczeństwa w Polsce 1944-1990*, Kraków 2007 oraz *Wokół teczek bezpieki. Zagadnienia metodologiczno-źródłoznawcze*, F. Musiał (red.), Kraków 2006.

Na gruncie publicystycznym często padają pytania, czy lustracja jest w ogóle potrzebna i jakie są jej koszty¹. Z drugiej strony nadal kierowane są pod adresem tego/tej lub innego/innej uczestnika debaty publicznej, polityka czy celebryty zarzuty o agenturalną przeszłość.

W artykule zwrócono uwagę na istotę i charakter prawny lustracji jako elementu regulującego życie publiczne i transparentność osób ubiegających się o pełnienie funkcji publicznych.

Słowa kluczowe: tranzycja, lustracja, organy bezpieczeństwa państwa, tajna współpraca, oświadczenie lustracyjne, proces lustracyjny

WPROWADZENIE

Według Andrzeja Paczkowskiego lustracja jest znanym od dawna działaniem mającym na celu sprawdzenie osób, którym powierza się stanowiska wymagające zaufania. Stosuje się ją – wedle całkowicie odmiennych technik i procedur – we wszystkich systemach². W szczególności jeśli chodzi o funkcje publiczne, wyborca ma prawo znać nie tylko poglądy kandydata, lecz także jego życiorys³.

Zapoczątkowana w 1989 r. polityka „grubej kreski” spowodowała, że lustracja nie mogła funkcjonować w sprzyjających warunkach, nawet mimo tego, że jej

---

¹ Warto wspomnieć kuriozalny artykuł *Nasza bardzo droga lustracja* opublikowany w „Gazecie Wyborczej” 24 marca 2010 r., <https://wyborcza.pl/7,75398,7694312,nasza-bardzo-droga-lustracja.html?disableRedirects=true> oraz odpowiedź Instytutu Pamięi Narodowej, <https://ipn.gov.pl/pl/dla-mediow/komunikaty/10594,Nasza-bardzo-droga-lustracja-odpowiedz-na-artykul-opublikowany-w-Gazecie-Wyborcz.html>.

² Zob. A. Opalińska, *Lustracja w Polsce i Niemczech*, Wrocław 2012, s. 27.

³ Zob. *ibidem*, s. 28.

celem była i nadal jest funkcja ochronna wobec instytucji państwowych (*vide* upadek 4 czerwca 1982 r. rządu Jana Olszewskiego w ciągu 15 godzin od dostarczenia listy Macierewicza do Sejmu). Tymczasem procedura lustracji jest mechanizmem badania prawdziwości oświadczeń o istnieniu określonych związków i zależności osób piastujących stanowiska polityczne lub też kandydujących do ich zajmowania, z którymi związana jest szczególna odpowiedzialność, w celu ujawnienia prawdy o ich funkcjonowaniu w państwie totalitarnym. Sankcje przewidziane przez ustawę⁴ nie są uruchamiane ze względu na fakt współpracy z reżimem komunistycznym, ale na fakt udowodnionego na drodze sądowej kłamstwa lustracyjnego albo niepodporządkowanie się przepisom obowiązującego prawa i niezłożenie oświadczenia lustracyjnego przez osoby objęte zakresem podmiotowym ustawy. Na gruncie obowiązującego prawa nie można mówić o piętnowaniu jakichkolwiek osób i ich działań w przeszłości. Czym innym jest natomiast negatywna ocena osób kandydujących lub już pełniących funkcje publiczne, które z pełną świadomością złamały ustawowy nakaz wyjawiania prawdy o pewnych faktach z ich życia. Nie chodzi też o sankcjonowanie samego faktu współpracy, lecz o przestrzeganie zasad prawdy i przejrzystości przez osoby obdarzone zaufaniem społecznym⁵.

MECHANIZMY PRAWNE LUSTRACJI

Mechanizmy prawne stanowią jeden z fundamentów sprawiedliwości okresu tranzytji. Michał Krotoszyński w swojej pracy poświęconej m.in. podstawowym pojęciom sprawiedliwości okresu tranzytji⁶ wskazuje, że na *transitional justice* składają się normy prawa karnego (rozliczenie winnych naruszeń praw człowieka), cywilnego (zadośćuczynienie ofiarom) i administracyjnego (sprawne zorganizowanie instytucji państwowych).

Autor w swojej obszernej publikacji wiele miejsca poświęcił pojęciom takim jak: weryfikacja, dekomunizacja oraz lustracja. Rozrachunek z komunistyczną przeszłością, czy też szerzej, systemami totalitarnymi czy dyktaturami, to nie tylko problem Polski bądź innych krajów byłego bloku wschodniego. Można tu wskazać też m.in. Hiszpanię, Niemcy, Argentynę, Chile lub kraje afrykańskie z Republiką Południowej Afryki, Rwandą czy Ugandą na czele. Nie ulega wątpliwości, że tranzytja w poszczególnych krajach odbywa się często w odmiennym, niepowtarzalnym

---

⁴ Mowa tu o poprzednio obowiązującej ustawie z dnia 11 kwietnia 1997 r. o ujawnianiu pracy lub służby w organach bezpieczeństwa państwa lub współpracy z nimi w latach 1944-1990 osób pełniących funkcje publiczne (Dz. U. Nr 70, poz. 443, ze zm.).

⁵ Zob. wyrok TK z 21.10.1998 r., K 24/98, OTK ZU 1998, nr 6, poz. 97.

⁶ Zob. M. Krotoszyński *Lustracja w Polsce w świetle modelu sprawiedliwości okresu tranzytji*, Warszawa 2014, s. 24.

kontekście historycznym i społecznym, dlatego proces ten przebiega tam według różnych kryteriów i reguł.

W rozdziale poświęconym omówieniu modeli sprawiedliwości okresu tranzycji oraz parametrów i zasad procesu weryfikacji autor wskazał m.in. na podział tychże modeli według szkoły freiburskiej (wypracowany w oparciu na badaniach Instytutu Maxa Palcka we Freiburgu i na Uniwersytecie im. Humboldta w Berlinie) oraz zaproponowany przez Stephen A. Garretta. W ramach pierwszego modelu można wyróżnić: model absolutnej „grubej kreski” (Hiszpania, Brazylia, Rosja), model względnej „grubej kreski” (Polska, Czechosłowacja, Węgry, Argentyna), model wszechstronnego ścigania prawnokarnego (Niemcy, Rwanda i Grecja) oraz model pojednania (RPA i Gwatemala). Stephen A. Garrett przedstawił z kolei swoją propozycję modeli tranzycji, opartą na osi, której jeden koniec oznacza pojednanie (model amnezyjny), drugi zaś odpłatę (model selektywnego karania). Pomiędzy nimi umiejscowione są: model klaryfikacji historycznej i mieszany model prawdy i karania⁷.

LUSTRACJA (WERYFIKACJA, VETTING)

Lustracja w Polsce, rozumiana jako weryfikacja jednostek (przede wszystkim osób pełniących lub ubiegających się o funkcje publiczne) pod kątem ich związków z organami bezpieczeństwa komunistycznego państwa, zapoczątkowana została już w 1989 r., czyli w czasie funkcjonowania Sejmu kontraktowego. Na przestrzeni lat oraz zmieniających się ekip parlamentarnych i rządowych przybierała różne oblicza, przyczyniała się do podnoszenia temperatury debaty publicznej, bywała elementem gry politycznej, a nawet doprowadziła do upadku rządu Jana Olszewskiego w 1992 r. Wypracowywano różne modele lustracji, które z jednej strony miały chronić uwolnione od reżimu komunistycznego państwo polskie, z drugiej zaś gwarantować obywatelom uczciwy proces, odpowiadający standardom demokratycznego państwa prawa.

W niniejszym artykule autor nie zamierza szczegółowo omawiać uprzednio obowiązujących w tym zakresie regulacji prawnych, które obszernie prezentują m.in. Michał Krotoszyński i Agnieszka Opalińska w swoich wspomnianych wyżej interesujących publikacjach, lecz skupi się na aktualnym stanie prawnym.

Na gruncie prawa polskiego postępowanie lustracyjne regulują następujące akty prawne:

a) ustawa z dnia 18 października 2006 r. o ujawnianiu informacji o dokumentach organów bezpieczeństwa państwa z lat 1944-1990 oraz treści tych dokumentów⁸

---

⁷ Szerzej zob. M. Krotoszyński, *Modele sprawiedliwości tranzycyjnej*, Poznań 2017, s. 36-57.

⁸ Dz. U. z 2018 r. poz. 1592, ze zm.

(dalej: ustawa lustracyjna z 18 października 2006 r.), która zastąpiła uprzednio obowiązującą ustawę z dnia 11 kwietnia 1997 r. o ujawnianiu pracy lub służby w organach bezpieczeństwa państwa lub współpracy z nimi w latach 1944-1990 osób pełniących funkcje publiczne⁹, z wyjątkiem art. 30¹⁰;

b) ustawa z dnia 18 grudnia 1998 r. o Instytucie Pamięci Narodowej – Komisji Ścigania Zbrodni przeciwko Narodowi Polskiemu¹¹.

Biuro Lustracyjne Instytutu Pamięci Narodowej, które kreują oba te akty, zostało utworzone na mocy ustawy z dnia 14 lutego 2007 r. o zmianie ustawy o ujawnianiu informacji o dokumentach organów bezpieczeństwa państwa z lat 1944-1990 oraz treści tych dokumentów i ustawę o Instytucie Pamięci Narodowej – Komisji Ścigania Zbrodni przeciwko Narodowi Polskiemu¹², nowelizującej m.in. ustawę lustracyjną z 18 października 2006 r. Nowelizacja z 14 lutego 2007 r. polegała na przywróceniu definicji współpracy określonej w ustawie z 1997 r. oraz instytucji oświadczenia lustracyjnego, a także wprowadzeniu procedury lustracyjnej według nowych zasad. Ustawodawca zrezygnował z sądowego postępowania lustracyjnego przed Sądem Apelacyjnym w Warszawie (ten sam sąd rozpoznawał apelacje od wyroków zapadłych w tym sądzie w pierwszej instancji). Biuro Lustracyjne, które przejęło po Rzeczniku Interesu Publicznego¹³ odpowiedzialność za proces lustracji, swoją działalność rozpoczęło 15 marca 2007 r. i stało się drugim, obok Głównej Komisji Ścigania Zbrodni przeciwko Narodowi Polskiemu, pionem prokuratorskim Instytutu Pamięci

---

⁹ Dz. U. z 1999 r. Nr 42, poz. 428, ze zm.

¹⁰ „Art. 30

1. Prawomocne orzeczenie Sądu, stwierdzające fakt złożenia przez osobę lustrowaną niezgodnego z prawdą oświadczenia, jest równoznaczne z utratą kwalifikacji moralnych niezbędnych do zajmowania funkcji publicznych określanych w odpowiednich ustawach jako: nieskazitelność charakteru, nieposzlakowana opinia, nienaganna opinia, dobra opinia obywatelska bądź przestrzeganie podstawowych zasad moralnych. Po upływie 10 lat od dnia uprawomocnienia, orzeczenie Sądu uznaje się za niebyłe.
2. Prawomocne orzeczenie Sądu stwierdzające fakt złożenia przez osobę lustrowaną niezgodnego z prawdą oświadczenia powoduje utratę zajmowanego stanowiska lub funkcji, do których pełnienia wymagane są cechy określone w ust. 1; nie dotyczy to sędziów, którzy w tym zakresie podlegają sądownictwu dyscyplinarnemu.
- 3.2) Prawomocne orzeczenie Sądu stwierdzające fakt złożenia przez osobę lustrowaną niezgodnego z prawdą oświadczenia powoduje pozbawienie jej na lat 10 biernego prawa wyborczego na urząd Prezydenta.
- 4.3) Skutki opisane w ust. 1-3 zachodzą w przypadku, gdy:
  - 1) nie wniesiono kasacji w terminie przewidzianym dla stron,
  - 2) kasację pozostawiono bez rozpoznania,
  - 3) kasację oddalono.

¹¹ Dz. U. Nr 155, poz. 1016, ze zm.; dalej: ustawa o IPN.

¹² Dz. U. Nr 25, poz. 162.

¹³ Na czele którego w latach 1999-2004 stał wielce zasłużony na tym polu sędzia Bogusław Nizieński i od 1 stycznia 2005 r. do 14 marca 2007 r. sędzia Włodzimierz Olszewski.

Narodowej. Siedziby oddziałowych biur lustracyjnych mieszczą się we wszystkich 11 Oddziałach IPN, czyli miejscowościach będących siedzibami sądów apelacyjnych. Zmiany te oczywiście znalazły swoje odzwierciedlenie w ówczesnie obowiązującej ustawie z dnia 20 czerwca 1985 r. o prokuraturze¹⁴. Zgodnie z obowiązującą obecnie ustawą z dnia 28 stycznia 2016 r. – Prawo o prokuraturze¹⁵ prokuraturę stanowią: Prokurator Generalny, Prokurator Krajowy, pozostali zastępcy Prokuratora Generalnego oraz prokuratorzy powszechnych jednostek organizacyjnych prokuratury i prokuratorzy Instytutu Pamięci Narodowej – Komisji Ścigania Zbrodni przeciwko Narodowi Polskiemu (art. 1 § 1). Art. 1 § 4 prawa o prokuraturze precyzuje, że prokuratorami Instytutu Pamięci Narodowej są prokuratorzy Głównej Komisji Ścigania Zbrodni Przeciwko Narodowi Polskiemu (Główna Komisja), prokuratorzy oddziałowych komisji ścigania zbrodni przeciwko Narodowi Polskiemu, zwanych dalej „oddziałowymi komisjami” (pion śledczy IPN), prokuratorzy Biura Lustracyjnego oraz prokuratorzy oddziałowych biur lustracyjnych (pion lustracyjny IPN). Na czele Biura Lustracyjnego stoi Dyrektor, który jednak, jak to ma miejsce w przypadku Dyrektora Głównej Komisji Ścigania Zbrodni przeciwko Narodowi Polskiemu, nie jest jednym z Zastępców Prokuratora Generalnego. Zarówno Dyrektor Biura Lustracyjnego, jak i prokuratorzy BL i OBL nie podlegają Dyrektorowi Głównej Komisji, niemniej jednak Dyrektor Głównej Komisji, jako zastępca Prokuratora Generalnego, wnosi kasacje od prawomocnych orzeczeń w sprawach lustracyjnych do Sądu Najwyższego. Warto w tym miejscu podkreślić, że w obowiązującym porządku prawnym stanowisko Dyrektora Biura Lustracyjnego jest jedyną kadencyjną funkcją w całej strukturze prokuratury. Zgodnie z art. 19 ust. 11 i 12 ustawy o IPN kadencja Dyrektora Biura Lustracyjnego trwa 3 lata i ta sama osoba nie może pełnić tej funkcji dłużej niż przez dwie kolejne kadencje.

CZYNNOŚCI PROKURATORA LUSTRACYJNEGO

O ile praca prokuratorów Głównej Komisji oraz komisji oddziałowych w zasadzie nie różni się od pracy prokuratorów powszechnych jednostek organizacyjnych prokuratury w tym sensie, że prowadzą oni śledztwa (w sprawach o zbrodnie komunistyczne, nazistowskie oraz wykonują inne czynności), stosują środki zapobiegawcze określone w Kodeksie postępowania karnego, kierują do sądu akty oskarżenia, o tyle praca prokuratorów lustracyjnych, polegająca na przygotowaniu postępowania lustracyjnego, nie przebiega w formie śledztwa czy dochodzenia.

---

¹⁴ Dz. U. Nr 31, poz. 138.

¹⁵ Dz. U. z 2021 r. poz. 66, ze zm.

Czynności te określone są w rozdziale 5A ustawy o IPN (Funkcje lustracyjne Instytutu Pamięci), a w zasadzie w art. 52a tej ustawy.

Punktem wyjścia dla tych czynności jest oświadczenie lustracyjne składane przez osobę obejmującą funkcję publiczną lub kandydującą do jej objęcia, jeżeli urodziła się przed 1 sierpnia 1972 r. Analizy tych oświadczeń dokonuje się z uwzględnieniem kolejności, według której zostały wymienione funkcje publiczne w art. 22 ust. 1 ustawy lustracyjnej z dnia 18 października 2006 r.¹⁶.

W dalszej kolejności analizowane są oświadczenia lustracyjne innych osób pełniących funkcje publiczne lub ubiegających się o nie, a wskazanych w art. 4 ustawy lustracyjnej (łącznie artykuł ten wymienia blisko 70 kategorii takich osób).

Analizę tę rozpoczyna kwerenda ogólna przeprowadzona w Archiwum IPN (centrali oraz we wszystkich jego oddziałach i delegaturach). W zależności od jej wyników, w szczególności gdy zachowały się materiały wskazujące na rejestrację danej osoby przez wydziały ewidencji operacyjnej (zabezpieczenia operacyjnego jednego z organów bezpieczeństwa państwa wskazanego w art. 5 ustawy o IPN) art. 2 ustawy lustracyjnej (np. Służby Bezpieczeństwa Ministerstwa Spraw Wewnętrznych, Wojskowej Służby Wewnętrznej, Zwiadu Wojsk Ochrony Pogranicza czy innych), przystępuje się do dalszej kwerendy pogłębionej. Tu zaczyna się żmudna praca poszukiwawczo-analityczna, której celem jest odnalezienie archiwalnych materiałów operacyjnych, wskazujących na charakter rejestracji danej osoby, losów tej rejestracji i innych związanych z tym okoliczności mających wpływ na analizę oświadczenia lustracyjnego. W szczególności ustala się istnienie teczek personalnych i pracy tajnych współpracowników, teczek kontaktów operacyjnych, lokali kontaktowych, spraw operacyjnych, teczek obiektowych,

---

¹⁶ Są to oświadczenia lustracyjne: Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej; Marszałka Sejmu i Marszałka Senatu; posłów i senatorów oraz posłów do Parlamentu Europejskiego; Prezesa Rady Ministrów i członków Rady Ministrów; Pierwszego Prezesa SN, Prezesa SN oraz sędziów SN; Prezesa Trybunału Konstytucyjnego, wiceprezesa Trybunału Konstytucyjnego oraz sędziów Trybunału Konstytucyjnego; Prezesa i wiceprezesów Naczelnego Sądu Administracyjnego oraz sędziów Naczelnego Sądu Administracyjnego; Przewodniczącego Trybunału Stanu, zastępców przewodniczącego Trybunału Stanu oraz członków Trybunału Stanu; Rzecznika Praw Obywatelskich; Rzecznika Praw Dziecka; Prezesa Urzędu Ochrony Danych Osobowych; Rzecznika Małych i Średnich Przedsiębiorców; Prezesa Najwyższej Izby Kontroli i wiceprezesów Najwyższej Izby Kontroli; Prezesa i wiceprezesów Prokuraturii Generalnej; Prezesa Narodowego Banku Polskiego i wiceprezesów Narodowego Banku Polskiego; członka Rady Polityki Pieniężnej; prezesa sądu apelacyjnego, prezesa wojskowego sądu okręgowego oraz prezesa wojewódzkiego sądu administracyjnego; członka Krajowej Rady Radiofonii i Telewizji; Prezesa Instytutu Pamięci Narodowej oraz członków Kolegium Instytutu Pamięci Narodowej; Prokuratora Generalnego oraz prokuratorów Prokuratury Krajowej, prokuratora regionalnego oraz prokuratorów Instytutu Pamięci Narodowej; Szefa Kancelarii Prezydenta, Szefa Kancelarii Prezesa Rady Ministrów, Szefa Kancelarii Sejmu i Szefa Kancelarii Senatu; osób pełniących funkcje sekretarza stanu i podsekretarza stanu; wójtów, burmistrzów i prezydentów miast oraz członków zarządów powiatów i województw; członków zarządu związku metropolitalnego.

kwestionariuszy ewidencyjnych, do których dane osobowe źródło informacji zostało pozyskane, wykazów meldunków itp. (o ile materiały takowe się zachowały). Na tym etapie analizy ważne jest też ustalenie danych personalnych oraz zapoznanie się z aktami osobowymi funkcjonariuszy czy oficerów organów bezpieczeństwa państwa, którzy mieli kontakt z daną sprawą, osobowym źródłem informacji czy figurantem sprawy operacyjnej. Czynności te stanowią realizację prerogatywy zawartej w art. 52a ust. 3a ustawy o IPN, w myśl której prokurator Biura Lustracyjnego i oddziałowego biura lustracyjnego może żądać nadesłania lub przedstawienia akt oraz dokumentów i pisemnych wyjaśnień, a w razie potrzeby przesłuchiwać świadków, zasięgać opinii biegłych oraz dokonywać zatrzymania rzeczy lub przeszukania, a także może stosować kary porządkowe. Do tych czynności stosuje się odpowiednio przepisy Kodeksu postępowania karnego. W przypadku powstania wątpliwości co do zgodności oświadczenia lustracyjnego z prawdą prokurator Biura Lustracyjnego lub oddziałowego biura lustracyjnego informuje o tym osobę, na której ciążył obowiązek złożenia oświadczenia lustracyjnego, a także informuje o możliwości złożenia wyjaśnień. Z czynności złożenia wyjaśnień sporządza się protokół. Co istotne, osoba taka korzysta z pełni praw i gwarancji procesowych oraz ma prawo nie pojawić się w siedzibie Biura Lustracyjnego lub oddziałowego biura lustracyjnego. Niestawiennictwo osoby poinformowanej nie tamuje dalszych czynności prokuratora. Zgodnie z art. 52e ust. 4 ustawy lustracyjnej z 18 października 2006 r. w terminie 6 miesięcy od dnia doręczenia informacji o wątpliwościach co do zgodności z prawdą oświadczenia lustracyjnego prokurator składa wniosek do sądu o wszczęcie postępowania lustracyjnego albo powiadamia osobę, na której ciążył obowiązek złożenia oświadczenia lustracyjnego o braku podstaw do złożenia takiego wniosku.

Wniosek o wszczęcie postępowania lustracyjnego kierowany jest do właściwego sądu okręgowego ze względu na miejsce zamieszkania osoby składającej oświadczenie lustracyjne¹⁷. Sąd orzeka w składzie trzech sędziów zawodowych (art. 17 ustawy lustracyjnej z 18 października 2006 r.). Postępowanie lustracyjne jest zatem postępowaniem sądowym, a jego przebieg określa szczegółowo rozdział 3 ustawy

---

¹⁷ Nie są to wszystkie sądy okręgowe funkcjonujące w Polsce, lecz te, które zostały wymienione w rozporządzeniu Ministra Sprawiedliwości z dnia 30 listopada 2012 r. w sprawie przekazania niektórym sądom okręgowym rozpoznania spraw zgodności z prawdą oświadczeń lustracyjnych z właściwości innych sądów okręgowych (Dz. U. z 2021 r. poz. 732), tj. Sądy Okręgowe w Białymstoku, Gdańsku, Toruniu, Bydgoszczy, Katowicach, Gliwicach, Krakowie, Nowym Sączu, Lublinie, Łodzi, Poznaniu, Rzeszowie, Szczecinie i we Wrocławiu. Sprawy zgodności z prawdą oświadczeń lustracyjnych z obszaru Sądu Apelacyjnego w Warszawie są rozpoznawane w pierwszej instancji przez Sąd Okręgowy w Warszawie (por. § 2 rozporządzenia Ministra Sprawiedliwości z dnia 28 grudnia 2010 r. w sprawie ustalenia siedzib i obszarów właściwości sądów apelacyjnych, sądów okręgowych i sądów rejonowych oraz zakresu rozpoznawanych przez nie spraw; Dz. U. z 2021 r. poz. 1269).

lustracyjnej z 18 października 2006 r., a w zakresie nieuregulowanym przepisami tego rozdziału do postępowania lustracyjnego, w tym odwoławczego oraz kasacyjnego, stosuje się odpowiednio przepisy Kodeksu postępowania karnego. Do osoby lustrowanej mają zastosowanie przepisy dotyczące oskarżonego w postępowaniu karnym. Postępowanie lustracyjne kończy się wydaniem orzeczenia na piśmie, do którego odpowiednio stosuje się przepisy dotyczące wyroku.

Zdarza się niekiedy, że postępowanie lustracyjne inicjuje nie prokurator, ale osoba, która została publicznie pomówiona o fakt pracy lub służby w organach bezpieczeństwa państwa lub współpracy z nimi (art. 20 ust. 5 ustawy lustracyjnej z 18 października 2006 r. – autolustracja). Osoba taka, o ile nie złożyła uprzednio oświadczenia lustracyjnego, składa je na potrzeby tego postępowania. Sąd, gdy uzna, że istnieją podstawy do wszczęcia postępowania autolustracyjnego (badając, czy istotnie doszło do pomówienia i czy ma ono charakter publiczny), wszczy-na je, a następnie przekazuje oświadczenie lustracyjne do Biura Lustracyjnego lub oddziałowego biura lustracyjnego. Przeprowadza się wówczas wyżej wymienione czynności weryfikujące oświadczenie lustracyjne, a następnie prokurator przedstawia sądowi stanowisko w przedmiocie zgodności z prawdą oświadczenia lustracyjnego (pozytywne lub negatywne).

Ustawa lustracyjna z 18 października 2006 r. w art. 20 ust. 3 przewiduje także wszczęcie postępowania na wniosek osoby, która złożyła oświadczenie lustracyjne, stwierdzające fakt jej pracy lub służby w organach bezpieczeństwa państwa albo współpracy z nimi, a domaga się ustalenia, że jej praca, służba lub współpraca była wymuszona przez groźbę utraty życia lub zdrowia przez nią lub osoby jej najbliższe w rozumieniu Kodeksu karnego. Dotychczasowa praktyka orzecznicza wskazuje, że ten tryb jest niezwykle rzadko wykorzystywany przez zainteresowane osoby.

W przypadku osób kandydujących na urząd Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej procedura analizy oświadczenia lustracyjnego jest nieco inna i o wiele szybsza. Zgodnie z art. 21d ustawy lustracyjnej z 18 października 2006 r. po otrzymaniu od Państwowej Komisji Wyborczej oświadczenia kandydata na Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej lub informacji, o których mowa w art. 297 § 5 ustawy z dnia 5 stycznia 2011 r. – Kodeks wyborczy¹⁸. Sąd wydaje orzeczenie w pierwszej instancji w terminie 21 dni, a w drugiej instancji – w terminie 14 dni. Orzeczenie sądu niezwłocznie doręcza się Państwowej Komisji Wyborczej. Wskazane terminy powodują, że Biuro Lustracyjne dysponuje niewielką ilością czasu na przygotowanie stanowiska w przedmiocie zgodności z prawdą oświadczenia lustracyjnego.

---

¹⁸ Dz. U. z 2020 r. poz.1319.

STATYSTYKA

Powstaniu Biura Lustracyjnego w 2007 r. towarzyszyło przyjęcie do służby 23 prokuratorów; aktualnie jest ich 37, w tym siedmiu prokuratorów Biura Lustracyjnego. Prokuratorzy nowo utworzonego pionu lustracyjnego IPN stanęli przed ogromnym wyzwaniem. Niespełna 30 prawników musiało zapoznać się z całkowicie nową materią, w której zagadnienia zarówno natury prawnej, jak i historycznej odbiegały niemal całkowicie od tego, co do tej pory robili. Prokuratorzy nie tylko musieli się zapoznać z nowymi regulacjami prawnymi i orzecznictwem lustracyjnym, lecz także przygotować się do przyjmowania zeznań od świadków nie na okoliczności związane z ujawnionymi przestępstwami, ale dotyczące zdarzeń mających miejsce wiele dziesięcioleci wstecz. Świadców ci to głównie funkcjonariusze i żołnierze organów bezpieczeństwa państwa, którzy w ogromnej części zasłaniają się niepamięcią czy wręcz niechęcią do relacjonowania zdarzeń związanych z ich ówczesną służbą. Do tego doszła medialna niechęć wyrażana przez niektóre środowiska antylustracyjne postulujące zakończenie tego procesu¹⁹. Kolejnym wyzwaniem było kierowanie do sądów wniosków o wszczęcie postępowania lustracyjnego i stawianie w roli osób oskarżonych nie przestępców, ale polityków, samorządowców, prokuratorów, adwokatów, rektorów uczelni i inne osoby pełniące nieraz od wielu lat z powodzeniem funkcje publiczne, cieszące się popularnością czy też zaufaniem społecznym.

Prokuratorzy lustracyjni, mimo tych niedogodności, podjęli wyzwanie. Ustawa z 28 stycznia 2016 r. – Prawo o prokuraturze w art. 95 (tak jak uprzednio art. 44a ustawy z 20 czerwca 1985 r. o prokuraturze) obliguje wszystkich prokuratorów do podnoszenia swoich kwalifikacji. Początkowo odbywało się to w ramach samokształcenia, z czasem doszły szkolenia i inne formy doskonalenia zawodowego. Aktywność ta przyniosła rezultaty, o czym stanowią niżej wskazane dane.

Od początku swojego istnienia Biuro Lustracyjne zgromadziło w swoich zasobach 468 342 oświadczenia lustracyjne (stan na 6 kwietnia 2022 r.), z czego analizie poddano i zweryfikowano 133 956 oświadczeń (stan na 28 lutego 2022 r.). W ramach kwerendy szczegółowej skierowano 143 169 zapytań, prokuratorzy oddziałowych biur lustracyjnych osobiście przesłuchali w charakterze świadków 11 151 osób. 119 575 spraw zakończono wydaniem zarządzenia o pozostawieniu sprawy bez biegu z uwagi na brak wątpliwości co do zgodności z prawdą oświadczenia (można to porównać do sporządzenia osobiście przez prokuratora postanowienia o umorzeniu postępowania przygotowawczego wobec braku znamion czynu zabronionego).

---

¹⁹ Zob. <https://www.gazetaprawna.pl/wiadomosci/artykuly/627754,sld-zakonczy-lustracje-nielustrowac-wojska.html>
[https://orka.sejm.gov.pl/Druki7ka.nsf/0/95AC029B74F6364FC1257A45003F7418/\\$File/613.pdf](https://orka.sejm.gov.pl/Druki7ka.nsf/0/95AC029B74F6364FC1257A45003F7418/$File/613.pdf).

Wobec zaistnienia wątpliwości do zgodności z prawdą oświadczeń lustracyjnych skierowano do sądów 2072 wnioski o wszczęcie postępowania lustracyjnego (odpowiednik aktów oskarżenia kierowanych do sądów przez prokuratorów pionu powszechnego prokuratury). Zapadło 1547 orzeczeń stwierdzających niezgodność z prawdą oświadczeń lustracyjnych i orzeczono wobec lustrowanych sankcje w postaci pozbawienia pełnionych przez nich funkcji publicznych (o ile je aktualnie pełnili) i zakazu pełnienia ich w przyszłości. Ustawa lustracyjna z 18 października 2006 r. przewiduje sankcje w wymiarze od 3 do 10 lat, a w przypadku kandydata na prezydenta – samoistną sankcję 10 lat zakazu pełnienia funkcji publicznych. W 377 sprawach autolustracyjnych prokuratorzy oddziałowych biur lustracyjnych przedstawili stanowiska w przedmiocie zgodności z prawdą oświadczeń lustracyjnych. Liczba tzw. dni wokandowych wynosi 9281.

W latach 2009-2020 w sprawach lustracyjnych Prokurator Generalny skierował do Sądu Najwyższego 82 kasacje, z których sąd uwzględnił 56. W 2021 r. Prokurator Generalny skierował 10 kasacji. Do tej pory uwzględniona została jedna kasacja, pozostałe zaś oczekują na wyznaczenie terminu rozprawy.

NA CZYM POLEGAŁA WSPÓŁPRACA Z ORGANAMI BEZPIECZEŃSTWA PAŃSTWA?

Konstytutywne elementy definicji współpracy zawiera art. 3a ustawy lustracyjnej z 18 października 2006 r. Stanowi on, że współpracą w rozumieniu ustawy jest świadoma i tajna współpraca z ogniwami operacyjnymi lub śledczymi organów bezpieczeństwa państwa w charakterze tajnego informatora lub pomocnika przy operacyjnym zdobywaniu informacji.

Treść tego przepisu w pełni koresponduje z uchylonym przepisem art. 4 ust. 1 ustawy lustracyjnej z 11 kwietnia 1997 r. W konsekwencji tego zestawienia i wyroku Trybunału Konstytucyjnego z 11.05.2007 r. w pełni zachowała aktualność definicja tajnej współpracy sformułowana już wcześniej w wyroku Trybunału z 10.11.1998 r. w sprawie K 39/97, dotyczącej m.in. obowiązującego wówczas art. 4 ust. 1.

Według tej definicji tajna współpraca wykazywać musi pięć niezbędnych cech:

1) polega na kontaktach z organami bezpieczeństwa państwa;
2) ma charakter świadomy, co oznacza wymaganie, aby osoba zdawała sobie sprawę, że nawiązała kontakt z przedstawicielami jednej ze służb, które wymienia art. 2 ust. 1 ustawy lustracyjnej z 18 października 2006 r;

3) jest tajna, a więc osoba współpracująca musi zdawać sobie sprawę, że fakt nawiązania współpracy i jej przebieg ma pozostać tajemnicą, a w szczególności wobec tych osób i środowisk, których dotyczą przekazywane informacje;

4) wiąże się z operacyjnym zdobywaniem informacji przez służby wymienione w art. 2 ustawy;

5) współpraca ta nie może się ograniczać do samej deklaracji woli, lecz musi materializować się w świadomym podejmowaniu konkretnych działań w celu urzeczywistnienia podjętej współpracy.

Bardzo często w toku czynności przygotowujących postępowanie lustracyjne osoby, które złożyły stosowne oświadczenia i zostały poinformowane o prawie do złożenia wyjaśnień wobec stwierdzonych wątpliwości co do zgodności z prawdą tych oświadczeń, gdy korzystają z tego prawa, twierdzą, że albo nie zapoznawały się z ustawą lustracyjną, albo działały pod wpływem pośpiechu. Z kolei gdy przyznają, że jeżeli utrzymywały kontakty z funkcjonariuszami/żołnierzami organów bezpieczeństwa państwa, to nie przekazywały żadnych istotnych informacji albo informacje te nie szkodziły nikomu. Przyjmowaną przez osoby lustrowane i forsowaną przez ich obrońców w tym zakresie linią obrony często było powoływanie się na preambułę do ustawy lustracyjnej²⁰. Tymczasem ustawa lustracyjna z 18 października 2006 r., odnosząc się do współpracy z organami bezpieczeństwa państwa, nie dokonuje zróżnicowania tej współpracy ze względu na wykonywane zadania, zakres obowiązków czy charakter działań. Jedynym wyznacznikiem tego, czy dana osoba współpracowała z takimi organami, jest ustalenie, czy dana jednostka znajduje się w katalogu zawartym w art. 2 ustawy lustracyjnej z 18 października 2006 r. Dokonując zatem oceny zgodności z prawdą oświadczeń lustracyjnych, sąd nie bada zakresu czynności wykonywanych przez daną osobę ani ich ewentualnego negatywnego odbioru przez społeczeństwo czy ewentualnych negatywnych skutków przekazywanych informacji dla objętych nimi osób. Zagadnienie współpracy z organami bezpieczeństwa państwa ujmowane jest przez ustawodawcę w sposób sformalizowany. Preambuła ustawy lustracyjnej z 18 października 2006 r. odnosi się zarówno do służb, jak i współpracy z nimi, nie różnicując jednak tej współpracy. Sąd Najwyższy w postanowieniu z 25.02.2016 r. w sprawie IKZP 17/15 (Lex nr 1991137) wskazał, że ustawa lustracyjna z 11 kwietnia 1997 r. nie zawierała

---

²⁰ „Stwierdzamy, że praca albo służba w organach bezpieczeństwa państwa komunistycznego lub pomoc udzielana tym organom przez osobowe źródło informacji, polegające na zwalczaniu opozycji demokratycznej, związków zawodowych, stowarzyszeń, kościołów i związków wyznaniowych, łamaniu prawa do wolności słowa i zgromadzeń, gwałceniu prawa do życia, wolności, własności i bezpieczeństwa obywateli, była trwale związana z łamaniem praw człowieka i obywatela na rzecz komunistycznego ustroju totalitarnego. Mając na względzie powyższe, a także konieczność zapewnienia obsady funkcji, stanowisk i zawodów wymagających zaufania publicznego przez osoby, które swoim dotychczasowym postępowaniem dają i dawały w przeszłości gwarancje uczciwości, szlachetności, poczucia odpowiedzialności za własne słowa i czyny, odwagi cywilnej i prawości, oraz ze względu na konstytucyjne gwarancje zapewniające obywatelom prawo do informacji o osobach pełniących takie funkcje, zajmujących takie stanowiska i wykonujących takie zawody, stanowi się, co następuje (...).”

żadnej preambuły, a zdanie pierwsze preambuły ustawy lustracyjnej z 18 października 2006 r. zostało sformułowane i uchwalone w celu wyrażenia negatywnej oceny organów bezpieczeństwa państwa komunistycznego. Podsumowując swój wywód, Sąd Najwyższy stwierdził, że:

- tekst preambuły ustawy z 18 października (...) nie zawiera norm prawnych, które mogłyby być odczytywane jako uzupełnienie, a zwłaszcza zawężenie definicji współpracy zawartej w art. 3a ust. 1 tej ustawy;
- sformułowania zawarte w preambule stanowią wiążący materiał interpretacyjny dla odtworzenia *ratio legis* powstania tego aktu prawnego, a zwłaszcza systemu wartości leżącego u jego podstaw.

W bogatym dziś orzecznictwie lustracyjnym ugruntowana została już linia, zgodnie z którą współpracę z organami bezpieczeństwa państwa, o ile miała miejsce, winni ujawniać nie tylko tajni współpracownicy, lecz także osoby, które same nie będąc tajnymi współpracownikami, na wiele innych sposobów pomagały organom bezpieczeństwa państwa w operacyjnym zdobywaniu informacji. Można wśród nich wymienić dysponentów lokali konspiracyjnych lub kontaktowych, których rola ograniczała się jedynie do podpisania z przedstawicielem organu bezpieczeństwa państwa stosownej umowy, na mocy której udostępniono lokal (zarówno prywatny, jak i niebędący własnością dysponenta lokalu, ale pozostający w jego władztwie) i wydano klucz do zamka. Są to też osoby, których jedynym zadaniem było odebranie korespondencji i przekazanie jej przedstawicielowi organu. Sąd Apelacyjny w Warszawie w orzeczeniu z 19.12.2018 r. w sprawie II AKa 188/18/L (niepubl.) stwierdził, że „zgodnie z ustaleniami dokonany przez Sąd I instancji, współpraca lustrowanego z organami bezpieczeństwa państwa polegała na tym, iż był on tajnym i świadomym pomocnikiem organu bezpieczeństwa państwa (jednostki Służby Bezpieczeństwa Ministerstwa Spraw Wewnętrznych – t.j. Wydziału II KWMO w Suwałkach). Pomoc, udzielana temu organowi przez lustrowanego w operacyjnym zdobywaniu informacji, sprowadzała się do faktycznego udostępniania funkcjonariuszom Służby Bezpieczeństwa części zajmowanego przez niego mieszkania. Sąd I instancji trafnie wykazał, że taka postawa lustrowanego stanowiła ułatwienie dla funkcjonariuszy organów bezpieczeństwa państwa przy operacyjnym zdobywaniu informacji i tym samym w pełni odpowiada definicji pomocnictwa w rozumieniu art. 3a ust. 1 ustawy lustracyjnej”. Sąd Apelacyjny w Gdańsku w orzeczeniu z 5.03.2015 r. w sprawie II AKa 11/15 (niepubl.) zauważył, że „lustrowana podpisała umowę o udostępnienie jej mieszkania na potrzeby Wojewódzkiego Urzędu Spraw Wewnętrznych i podjęła współpracę z organami bezpieczeństwa państwa mającą postać udzielenia temu organowi pomocy w operacyjnym zdobywaniu informacji. Sąd Apelacyjny w Szczecinie w orzeczeniu

z 18.06.2015 r. także trafnie zauważyła, że istotą współpracy lustrowanego nie było bowiem bycie tajnym współpracownikiem organów bezpieczeństwa państwa, ale podjęcie tajnej, świadomej współpracy w formie udzielania lokalu, w którym organy kontrwywiadu wojskowego dokonywały obserwacji tudzież spotkań z tajnymi współpracownikami”.

Tajną współpracą było nie tylko udostępnianie części czy całości mieszkania organowi bezpieczeństwa państwa do operacyjnego zdobywania informacji, ale nawet swojej skrzynki pocztowej (skrzynka adresowa). Sąd Okręgowy w Poznaniu w prawomocnym orzeczeniu z 17.09.2019 r. w sprawie III K 279/19 (niepubl.) ustalił, że lustrowany „podpisał zobowiązanie do przekazywania korespondencji pracownikowi SB, tym samym lustrowany nie składał donosów na inne osoby, a jego pomocnictwo tej formacji sprowadzało się do czynności czysto technicznej”.

Z powyższych rozważań wynika, że każda osoba zobligowana do złożenia oświadczenia lustracyjnego, jeśli miała jakikolwiek kontakt z organem bezpieczeństwa państwa komunistycznego, przed jego wypełnieniem, winna niewątpliwie podejść do tej czynności starannie, aby wypełnić cel ustawy lustracyjnej, jakim jest zgodność oświadczenia lustracyjnego z prawdą. Zgodnie z postanowieniem Sądu Najwyższego z 4.10.2004 r. w sprawie II KK 305/04 (Lex nr 137468) celem oświadczeń lustracyjnych, wymaganych od osób pełniących funkcje publiczne, jest zgodność tych oświadczeń z prawdą. Jeżeli tak, to „każdy przypadek braku zgodności oświadczenia z prawdą jest równoznaczny z utratą przez osobę, która je złożyła, kwalifikacji moralnych niezbędnych do zajmowania określonych funkcji publicznych i może spowodować utratę zajmowanego stanowiska lub funkcji (nadal obowiązujący art. 30 ust. 1 i 2 ustawy z dnia 11 kwietnia 1997 r. o ujawnianiu pracy lub służby w organach bezpieczeństwa państwa lub współpracy z nimi w latach 1944-1990 osób pełniących funkcje publiczne). Cel ustawy lustracyjnej to nie tylko uniemożliwienie użycia przeszłości politycznej w celu szantażu, który potencjalnie mógłby być zastosowany zarówno przez czynniki wewnętrzne, jak i zewnętrzne, wobec postaci, które zajmują kluczowe stanowiska w państwie polskim (...), lecz także ujawnienie przeszłości polityków, wysokich działaczy w administracji państwowej, którzy w demokratycznym państwie powinni być przezroczyści, których przeszłość powinna być w pełni jasna i znana. Nie jest bowiem tak, że osoba lustrowana – przy składaniu oświadczenia – ma jakieś podmiotowe prawo do dowolnego kształtowania jego treści wyłącznie w oparciu o swoją pamięć i pobieżną wiedzę o okolicznościach mających istotne znaczenia dla jego prawdziwości. Samo sporządzenie i złożenie oświadczenia lustracyjnego nie jest też czynnością dokonywaną w sposób bezrefleksyjny, pod presją pośpiechu, bez zachowania należytej

staranności²¹. Podobne rozstrzygnięcie zawiera inny wyrok SN, który w sprawie lustrowanego A.O. stwierdził, że „z samego faktu złożenia oświadczenia lustracyjnego wynika, jako najzupełniej oczywisty wniosek, że A.O. był świadomy ciężącego na nim obowiązku wynikającego z ustawy lustracyjnej, a więc, że jest osobą objętą lustracją. Jeśli tak, to miał obowiązek zapoznania się z przepisami prawa regulującymi tę materię i poznania obowiązujących tu zasad. Nie można skutecznie powoływać się na niezawinioną nieznajomość prawa, jeżeli z ustalonych faktów wynika, że sprawca nawet nie starał się w sposób należyty zapoznać z obowiązującymi uregulowaniami, choć miał taką możliwość²²”.

KATALOGI BIURA LUSTRACYJNEGO

Analiza oświadczeń lustracyjnych i przygotowanie, a następnie uczestnictwo w postępowaniach lustracyjnych to nie jedyny zakres działania Biura Lustracyjnego. Drugim obszarem aktywności, z którego wynikami każdy może się zapoznać, wchodząc na odpowiednią zakładkę strony internetowej IPN²³, są publikowane w Biuletynie Informacji Publicznej katalogi zawierające dane osobowe, co wynika z zobowiązania zawartego w art. 52a pkt. 6-8 ustawy o IPN. Działania te nie są wykonywane przez prokuratorów lustracyjnych, lecz przez pracowników merytorycznych biura. Warto jednak zauważyć, że wyniki działań w obu wymienionych powyżej obszarach niejednokrotnie się uzupełniają i stanowią podstawę zarówno do ustaleń w zakresie analizy oświadczeń lustracyjnych, jak i wpisów katalogowych.

Są to katalogi:

- pracowników, funkcjonariuszy i żołnierzy organów bezpieczeństwa państwa (**katalog funkcjonariuszy aparatu bezpieczeństwa**);
- osób, wobec których zachowały się dokumenty świadczące o tym, że organy bezpieczeństwa państwa zbierały o nich informacje na podstawie celowo gromadzonych danych, w tym w sposób tajny, a wobec osób tych nie stwierdzono istnienia dokumentów świadczących, iż były pracownikami, funkcjonariuszami i żołnierzami organów bezpieczeństwa państwa lub współpracowały z organami bezpieczeństwa państwa (**katalog osób „rozpracowywanych”**);
- osób, które zajmowały kierownicze stanowiska w byłej Polskiej Partii Robotniczej i byłej Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej oraz Zjednoczonym Stronnictwie Ludowym i Stronnictwie Demokratycznym, a także były członkami Rady Ministrów państwa komunistycznego do 23 sierpnia 1989 r. lub były w tym okresie

²¹ Wyrok SN z 26.10.2006 r., II K113/06, OSNWSK 2006, nr 1, poz. 2045.

²² Wyrok SN z 1.02.2007 r., II KK 71/06, Lex nr 249205.

²³ <https://katalog.bip.ipn.gov.pl/>.

kierownikami centralnych organów administracji państwowej (**katalog kierowniczych stanowisk partyjnych i państwowych PRL**).

Ponadto art. 22 i art. 23 ust. 1 ustawy lustracyjnej z 18 października 2006 r. zobowiązał Biuro Lustracyjne do umieszczenia w Biuletynie Informacji Publicznej informacji o osobach pełniących funkcje wymienione w art. 22 ust. 1 punkty 1-17 oraz 20, 21 (**osoby pełniące funkcje publiczne**).

Według informacji zawartej na stronach BIP IPN na początku kwietnia 2022 r. katalog funkcjonariuszy aparatu bezpieczeństwa zawierał 105 894 wpisy, katalog osób rozpracowywanych – 17 961, katalog osób pełniących kierownicze stanowiska partyjne i państwowe w PRL – 32 550, a katalog osób pełniących funkcje publiczne – 5239 wpisów.

Wśród opublikowanych w katalogu osób rozpracowywanych można znaleźć takie nazwiska jak: Anna Walentynowicz, bł. ksiądz Jerzy Popiełuszko, Danuta Siedzik ps. Inka, Andrzej Gwiazda, Kornel Morawiecki, Jacek Fedorowicz. Warto czasem podczas surfowania po stronach internetowych zajrzeć do tych katalogów i zapoznać się z zamieszczonymi tam informacjami o bardziej lub mniej znanych osobach związanych z historią i teraźniejszością naszej Ojczyzny.

Katalogi osób publicznych, funkcjonariuszy partyjnych i funkcjonariuszy aparatu bezpieczeństwa, oprócz waloru poznawczego, spełniają także swoistą funkcję prewencyjną. Osoby tam ujawnione, przed podjęciem decyzji o objęciu lub kandydowaniu do objęcia funkcji publicznej, niewątpliwie zastanowią się nad tym (przynajmniej powinny), czy ich przeszłość, a szczególnie zaangażowanie zawodowe w organach bezpieczeństwa państwa i działalność partyjna przed 1990 r. będzie okolicznością sprzyjającą ich zaangażowaniu publicznemu. W tym kontekście nie bez znaczenia pozostaje także fakt funkcjonowania w obrocie prawnym niemal 1600 prawomocnych orzeczeń stwierdzających złożenie niezgodnego z prawdą oświadczenia lustracyjnego.

ZAKOŃCZENIE

15-lecie istnienia Biura Lustracyjnego IPN to dobry moment na podsumowanie i zaprezentowanie, chociażby w zarysie, jego obszernej działalności. Dla wielu osób Instytut Pamięci Narodowej to przede wszystkim jego serce, czyli archiwum, badania naukowe, wydawnictwa, ściganie zbrodni nazistowskich i komunistycznych, konferencje, poszukiwanie i upamiętnianie miejsc pochówku Bohaterów Narodowych, edukacja młodzieży, szczególnie z wykorzystaniem najnowszych zdobyczy techniki i informatyki. Warto však pamiętać, że w strukturze tej jakże ważnej dla Polski instytucji istnieje komórka, której zadaniem jest zapewnianie, aby osoby pełniące w Rzeczypospolitej Polskiej funkcje publiczne, począwszy od tych

najwyższych, po nieco niższe szczeble, cieszyły się pełnym zaufaniem społecznym i których życiorysy oraz dorobek polityczny są w pełni czytelne, niemające żadnych tajemnic dla każdego obywatela – wyborcy w Polsce.

BIBLIOGRAFIA

Literatura

- Krotoszyński M., *Lustracja w Polsce w świetle modelu sprawiedliwości okresu tranzycji*, Warszawa 2014.
- Krotoszyński M., *Modele sprawiedliwości tranzycyjnej*, Poznań 2017.
- Opalińska A., *Lustracja w Polsce i w Niemczech*, Wrocław 2012.
- Koczwańska-Kalita D., *(Nie)chciane dziecko III RP. Instytut Pamięci Narodowej 2000-2010*, Kraków 2015.
- Woleński J., *Lustracja jako zwierciadło*, Kraków 2007.
- Grzelak P., *Wojna o lustrację*, Warszawa 2005.
- Dudek A., *Reglamentowana rewolucja. Rozkład dyktatury komunistycznej w Polsce 1988-1990*, wyd. 2, Warszawa 2004.
- Dudek A., *Historia polityczna Polski 1989-2015*, Kraków 2016.
- Aparat bezpieczeństwa w latach 1944-1956. Taktyka, strategia, metody*, cz. 1: *Lata 1945-1947*, oprac. A. Paczkowski, Warszawa 1994.
- Aparat bezpieczeństwa w latach 1944-1956. Taktyka, strategia, metody*, cz. 2: *Lata 1948-1949*, oprac. A. Paczkowski, Warszawa 1996.
- Aparat bezpieczeństwa w Polsce w latach 1950-1952. Taktyka, strategia, metody*, oprac. A. Dudek, A. Paczkowski, Warszawa 2000.
- „*Bijące serce partii*”, t. 1: *1945-1947*, oprac. A.K. Kunert, R.E. Stolarski, Warszawa 2001.
- Rok pierwszy. Powstanie i działalność Aparatu Bezpieczeństwa Publicznego na Lubelszczyźnie (lipiec 1944 – czerwiec 1945)*, wybór i oprac. L. Pietrzak, S. Poleszak, R. Wnuk, M. Zajączkowski, Warszawa 2004.
- Dominiczak H., *Organy bezpieczeństwa PRL 1944-1990. Rozwój i działalność w świetle dokumentów MSW*, Warszawa 1997.
- Organy bezpieczeństwa PRL w walce z Kościołem katolickim 1944-1990*, Warszawa 2000.
- Aparat bezpieczeństwa w Polsce. Kadra kierownicza*, t. 1: *1944-1956*, K. Szwagrzyk (red.), Warszawa 2005.
- „*Zwyczajny*” resort. *Studia o aparacie bezpieczeństwa 1944-1956*, K. Krajewski, T. Łabuszewski (red.), Warszawa 2005.
- Departament X MBP. Wzorce – struktury – działanie*, K. Rokicki (red.), Warszawa 2007.
- Czekiści. Organy bezpieczeństwa w europejskich krajach bloku sowieckiego 1944-1989*, K. Persak, Ł. Kamiński (red.), Warszawa 2010.
- Terlecki R., *Miecz i tarcza komunizmu. Historia aparatu bezpieczeństwa w Polsce 1944-1990*, Kraków 2007.
- Wokół teczek bezpieki. Zagadnienia metodologiczno-źródłoznawcze*, F. Musiał (red.), Kraków 2006.

Akty normatywne

- Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. (Dz. U. Nr 78, poz. 483, ze zm.).
- Ustawa z dnia 18 grudnia 1998 r. o Instytucie Pamięci Narodowej – Komisji Ścigania Zbrodni przeciwko narodowi Polskiemu (Dz. U. Nr 155, poz.1016, ze zm.).
- Ustawa z dnia 10 lipca 2015 r. o zmianie ustawy o prokuraturze, ustawy o wykonywaniu mandatu posła i senatora, ustawy o ochronie danych osobowych, ustawy o Instytucie Pamięci Narodowej

Andrzej Golec

– Komisji Ścigania Zbrodni przeciwko Narodowi Polskiemu, ustawy o Rzeczniku Praw Dziecka oraz ustawy – Prawo o ustroju sądów powszechnych (Dz. U. poz. 1309).

Ustawa z dnia 11 kwietnia 1997 r. o ujawnianiu pracy lub służby w organach bezpieczeństwa państwa lub współpracy z nimi w latach 1944-1990 osób pełniących funkcje publiczne (Dz. U. Nr 70, poz. 443).

Ustawa z dnia 18 października 2006 r. o ujawnianiu informacji o dokumentach organów bezpieczeństwa państwa z lat 1944-1990 oraz treści tych dokumentów (Dz. U. Nr 218, poz. 1592, ze zm.).

Ustawa z dnia 20 czerwca 1985 r. o prokuraturze (nieobowiązująca);

Ustawa z dnia 26 stycznia 2016 r. – Prawo o prokuraturze (Dz. U. z 2021 r. poz. 66).

Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 30 listopada 2012 r. w sprawie przekazania niektórym sądom okręgowym rozpoznania spraw zgodności z prawdą oświadczeń lustracyjnych z właściwości innych sądów okręgowych (Dz. U. z 2021 r. poz. 732).

Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 28 grudnia 2010 r. w sprawie ustalenia siedzib i obszarów właściwości sądów apelacyjnych, sądów okręgowych i sądów rejonowych oraz zakresu rozpoznawanych przez nie spraw (Dz. U. z 2021 r. poz. 1269).

Orzecznictwo

Wyrok TK z 10.11.1998 r., K 39/97, OTK ZU 1998, nr 6, poz. 99.

Wyrok TK z 21.10.1998 r., K 24/98, OTK ZU 1998, nr 6, poz. 97.

Wyrok TK z 11 maja 2007 r., K 2/07, OTK ZU 2007/A, nr 5, poz. 48.

Wyrok SN z 26.10.2006 r., II K 113/06, OSNWSK 2006, nr 1, poz. 2045.

Wyrok SN z 1.02.2007 r., II KK 71/06, Lex nr 249205.

Postanowienie SN z 4.10.2004 r., II KK 305/04, Lex nr 137468.

Postanowienie SN z 25.02.2016 r., IKZP 17/15, Lex nr 1991137.

Orzeczenie SA w Warszawie z 19.12.2018 r., II AKa 188/18/L (niepubl.).

Orzeczenie SA w Gdańsku z 5.03.2015 r., II AKa 11/15 (niepubl.).

Orzeczenie SO w Poznaniu z 17.2019 r., III K 279/19 (niepubl.).

15 years of the activity of the Vetting Office of the Institute of National Remembrance – Commission for the Prosecution of Crimes against the Polish Nation

SUMMARY

The article aims to present and attempts to summarize the activities of the Vetting Office of the Institute of National Remembrance from the beginning of its operations, i.e. from March 15 2007. The subject of lustration, from the dawn of when Poland regained its sovereignty and created a new, post-communist reality, aroused and, it seems that after these 30 years, is still raising a number of controversies and understatements. Those who find this topic interesting can discover publications, articles or polemics on this subject (D. Koczwańska-Kalita, *(Nie)chciane dziecko III RP. Instytut Pamięci Narodowej 2000-2010*, Kraków 2015, pages 326-345; J. Woleński, *Lustracja jako zwierciadło*, Kraków 2007; P. Grzelak, *Wojna o lustrację*,

Warszawa 2005, A. Dudek, *Reglamentowana rewolucja. Rozkład dyktatury komunistycznej w Polsce 1988-1990*, second edition Warszawa 2004; A. Dudek, *Historia polityczna Polski 1989-2015*, Kraków 2016).

With regard to the security apparatus, it is worth mentioning such source publications as: *Aparat bezpieczeństwa w latach 1944-1956. Taktyka, strategia, metody*, cz. 1: *Lata 1945-1947*, oprac. A. Paczkowski, Warszawa 1994; *Aparat bezpieczeństwa w latach 1944-1956. Taktyka, strategia, metody*, cz. 2: *Lata 1948-1949*, oprac. A. Paczkowski, Warszawa 1996; *Aparat bezpieczeństwa w Polsce w latach 1950-1952. Taktyka, strategia, metody*, oprac. A. Dudek, A. Paczkowski, Warszawa 2000; „*Bijące serce partii*”, t. 1: *1945-1947*, oprac. A.K. Kunert, R.E. Stolarski, Warszawa 2001; *Rok pierwszy. Powstanie i działalność Aparatu Bezpieczeństwa Publicznego na Lubelszczyźnie (lipiec 1944 – czerwiec 1945)*, wybór i oprac. L. Pietrzak, S. Poleszak, R. Wnuk, M. Zajączkowski, Warszawa 2004. From the studies published after 1989, see: H. Dominiczak, *Organy bezpieczeństwa PRL 1944-1990. Rozwój i działalność w świetle dokumentów MSW*, Warszawa 1997; *eidem*, *Organy bezpieczeństwa PRL w walce z Kościołem katolickim 1944-1990*, Warszawa 2000; *Aparat bezpieczeństwa w Polsce. Kadra kierownicza*, t. 1: *1944-1956*, K. Szwagrzyk (red.), Warszawa 2005; „*Zwyczajny*” *resort. Studia o aparacie bezpieczeństwa 1944-1956*, K. Krajewski, T. Łabuszewski (red.), Warszawa 2005; *Departament X MBP. Wzorce – struktury – działanie*, K. Rokicki (red.), Warszawa 2007; *Czekiści. Organy bezpieczeństwa w europejskich krajach bloku sowieckiego 1944-1989*, K. Persak, Ł. Kamiński (red.), Warszawa 2010. Among the popular science works it is worth paying attention to the book R. Terleckiego *Miecz i tarcza komunizmu. Historia aparatu bezpieczeństwa w Polsce 1944-1990*, Kraków; 2007 *Wokół teczek bezpieki. Zagadnienia metodologiczno-źródłoznawcze*, F. Musiał (red.), Kraków 2006.

In the journalistic context, there are many occurring questions whether vetting is needed at all and what are its costs. On the other hand, accusations of the agent-based past are often directed at various public persons, politicians or celebrities.

This article highlights therefore the essence and the legal nature of lustration as an element regulating public life and transparency of people applying for public offices.

Keywords: transition, vetting, state security organs, secret cooperation, lustration declaration, lustration process